

Hegel'de Gerçekleşme Kavramı

Hegel's Concept of Realization

Çetin TÜRKYILMAZ *

Öz

Hegel, kendi içerisinde dinamik olmakla birlikte kapalı bir felsefe sistemi oluşturmuştur. Bu çalışmada da Hegel'in sisteminde yer alan "son" düşüncesi ve gerçekleşme(realization) kavramı arasındaki ilişki Heidegger'in, Hegel'in mutlak (the Absolute) kavramı ile zaman arasında kurduğu bağlantıya yönelik değerlendirmeleri de göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılacaktır.

Hegel'e göre felsefenin amacı, kendi kendisini kuran "hakikat"i, bilimsel ve spekülâtif bir sistem çerçevesinde açıklamaktır. Hakikat, oluşan ve gerçekleşen bir süreçte gönderme yapmakla birlikte kendi kendisini de kurandır. Bu bağlamda çeşitli tarzlarda ifade edilen ve diyalektik gelişimi olan ide, hakikatin kendisidir. Kavram ile nesnellüğün biraradalığını gösteren idenin kendisini gerçekleştirme de kavramın, dolayısıyla da aklın özgürlük ereği yönünde tarihsel alanda gerçekleşmesidir. Dünya tarihine egemen olan aklın tarihteki bu zorunlu ilerleyişinin amacı, tinin kendisinin bilincine vararak kendisini gerçekleştirmesidir. Kendisinin dışına çıkarak tekrar kendisine dönen tin, bu süreçte bilincin deneyimini ve kavramın gerçekleşmesindeki aşamaları da bize gösterir.

Kavramın gerçekleşmesini Heidegger, mutlağın bizde bulunmasıyla (presence, parousia) açıklar. Mutlağın bizde bulunması onun kendisine ait bir özelliğidir. Bu bağlamda tinin kendisini gerçekleştirmesindeki her aşamada da tinsel bir varlık olan "insan"ı görürüz. Bu anlamda bizimle olan "mutlak"ın kendisini açmasıyla oluşan görünüş, gizli olan hakikatin açığa çıkması gibidir; ancak Hegel'deki gizli olanın açığa çıkması Heidegger'deki "mutlak"ın kendisini açmasından farklıdır. Çünkü Heidegger'de varolan metafiziğin aşılması düşüncesindeki kendini vermemiş olanın açığa çıkması durumu ve buradaki öncelik-sonralık ilişkisi, Hegel'deki tinin ilerleyişinde yoktur. Hegel'de kavramın gerçekleşmesi onun kendisini süreç dahilinde yaratmasıdır, bu süreçte Heidegger'in belirttiği anlamda gizli olanın açığa çıkması durumu yoktur. Bununla birlikte Hegel'in mutlak kavramını bir öncelik sonralık ilişkisi bağlamında gizli olanın açığa çıkması olarak okumak, onun içkinsele düşünce anlayışına uymamaktadır.

Hegel'in içkinsele bir dinamiğe sahip olan sistemindeki bu uzun yürüyüş, tinin kendisinin bilincine varmasıyla son bulur. Yürüyüş boyunca kendisini zamanda dışsallaştıran tin, tamamlanma sürecinin de sonuna gelmiştir ve bu durum zamanın da sonuna işaret etmektedir; buradaki "son" Hegel'in zamanının, çağının sonudur. Tarihin zorunlu hareketi ile gelen "son", hakikatin ebediliğine ve özgürlüğe ulaştığı noktadır. Aynı zamanda bu "son" Hegel sonrası felsefede oluşan krizde, amaçsızlık ve ilkesizlik arayışının da bir nedeni olarak görülebilir. Bunun felsefedeki diğer adı "nihilizm"dir. Bu nihilizmi Nietzsche çok çarpıcı ifadelerle ortaya koymuştur: En yüksek değerlerin değerden düşmesi. Amaç eksikliği; "niçin" sorusuna yanıt eksikliği.

Anahtar Sözcükler: Gerçekleşme, tin, zaman, metafizik, Hegel

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
cetinturkyilmaz@yahoo.com

Abstract

Hegel constituted a closed philosophical system although it is dynamic in itself. In this study, the relation between the idea of “end” and the concept of realization in Hegel’s system will be attempted to be investigated by taking Heidegger’s evaluations of the relation between Hegel’s concept of the Absolute and time into consideration.

According to Heidegger, the purpose of philosophy is to explain “truth” which constitutes itself in a scientific and speculative system. While it refers to a process that comes into being and that is realized, truth is also the one that constitutes itself. In this sense, the idea that has been expressed in several ways and has the dialectic progress is the truth itself. The realization of the idea that shows the coexistence between the Notion and objectivity is also the realization of the goal of the freedom of the Notion and, therefore, reason in the field of history. The goal of the progress of reason which dominates world history is the realization of the spirit through self-realization. The spirit which goes out first and then comes back to itself also shows us the experience of the conscious and the steps of the realization of the Notion in this process.

Heidegger explains the realization of the Notion by the presence (parousia) of the absolute in us. The presence of the Absolute in us is a specialty that belongs to itself. In this regard we see “human being” as a spiritual being at each step of the realization of the spirit. In this sense, the appearance of the absolute that is with us by sublating itself is like the truth which is concealed becoming unconcealed; nevertheless, this condition in Hegel’s philosophy in which the absolute gives itself is different from that of Heidegger. It is because the state of the unconcealedness (a-letheia) of the one that does not give itself to the idea of overcoming the existing metaphysics and the priority-posteriority relation here, does not exist in the progress of the spirit when it comes to Hegel. In Hegel’s philosophy the realization of the Notion is its creation of itself in the progress, but during this progress concealedness does not become unconcealedness (a-letheia) as Heidegger indicates. Besides, reading Hegel’s concept of the Absolute as concealedness becoming unconcealedness in relation to the priority-posteriority relationship does not conform to his immanent way of thinking.

This long walk on the system of Hegel that has an immanent dynamic will come to an end as the spirit becomes self-conscious. The spirit which externalizes itself during the walk has also come to the end of the perfection process, and this refers to the end of time as well; the “end” here is the end of Hegel’s time and his era. The end that has come from the mandatory process of history is the point where eternity and freedom of truth has been reached. At the same time, this “end” can be regarded as the cause of the search for purposelessness and lack of principles in the crisis in philosophy after Hegel. Another name for this in philosophy is “nihilism.” Nietzsche puts forward this sort of nihilism in a very striking manner: What does nihilism mean? The devaluation of the highest values. Lack of an aim; “why?” finding no answer.

Keywords: Realization, spirit, time, metaphysics, Hegel

Hegel’in felsefesi, felsefe tarihinde belirli bir felsefe yapma tarzının “sonu” olarak görülmüş ve bu son düşüncesi, birbirlerinden oldukça farklı düşüncelere sahip olan filozoflar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin daha 19.yüzyılın sonunda Engels, Hegel’in sisteminin bir mutlak idede (the Absolute Idea) son bulmasının nedenini “onun bir sistem kurmaya kendini zorlamış [olmasına] ve geleneksel gereksinimlere uygun olarak, bir felsefe sisteminin mutlak hakikatin belirli bir tarzıyla sonlanması gerektiği” düşüncesi-

ne bağlamaktadır. Engels’e göre, artık bu tarzda felsefe yapma biçiminin, eş deyişle bir mutlak hakikatte son bulan sistemcilik düşüncesinin sonuna gelinmiştir: “Her durumda, Hegel ile felsefe bir sona varmaktadır: bir yandan kendi sisteminde o felsefenin bütün gelişimini mükemmel bir tarzda özetlemiş olduğu ve diğer yandan, her ne kadar kendisi bunun bilincinde olmasa da, bize dünyanın gerçek pozitif bilgisine ulaşmak için sistemlerin labirentinden çıkış yolunu gösterdiği için” (Marx ve Engels, 1989, s. 202-203). Bu anlamda Hegel’in felsefesi bir sonu gösterir. Hegel’e ilişkin benzer bir yargı Heidegger ve Heideggerci çizgide düşünen filozoflarca ortaya konmuştur. Heidegger’e göre “‘Grekler’ adıyla felsefenin başlangıcını; ‘Hegel’ adıyla onun tamamlanışını düşünürüz. Hegel’in kendisi de kendi felsefesini bu belirlenime uygun bir tarzda anlar” (Heidegger, 1998, s. 323). Bir yandan Marxisist diğer yandan da Heideggerci gelenek tarafından dillendirilen bu “son” düşüncesi, hiç kuşkusuz, Batı metafiziğinin sonu olarak görülebilir ve görülmüştür. Gadamer’e (1976) göre, bu son bulma, tamamlanma, Hegel sonrasında Batı felsefe ve düşüncesinin aldığı biçim gereği, tarihsel olgularla da kendisini göstermektedir: “Tarihsel olguların dilinde de bütünüyle açık bir biçimde yazılıdır ki, Batı felsefesini biçimlendirmiş olan iki bin yıllık gelenek Hegel’in sistemiyle ve 19. yüzyılın ortasında onun aniden çöküşüyle bir sona ulaşmıştır” (s. 100). Hegel sonrasında Schopenhauer, Kierkegaard, Marx ve Nietzsche gibi “çizgi-dışı” filozofların ortaya çıkışı bu tarihsel durumun bir kanıtıdır. Metafiziğin/felsefenin tamamlanışı onun aşılması (overcoming) düşüncesini de kuşkusuz beraberinde getirmektedir. Bilindiği gibi, Marx ve Nietzsche gibi 19. yüzyıl filozoflarıyla, Heidegger ve Derrida gibi 20. yüzyıl filozoflarının çabası hep bu yönde olmuştur.

Bizim bu çalışmadaki amacımız, Hegel’in *gerçekleşme* (realization) kavramı üzerinden bu “son” düşüncesini kavrayabilmek ve mutlak (the Absolute) kavramının zaman ile ilişkisi -daha doğrusu sorunlu ilişkisi- üzerine düşünmek. Öncelikle gerçekleşme düşüncesinin Hegel felsefesindeki anlamını, onun çeşitli metinlerinden hareketle ele alacağız. Daha sonra *Fenomenoloji*’nin son bölümündeki *zaman* anlayışına dayanarak “zaman”ın son buluşu üzerinden Hegel felsefesi ile Hegel sonrası felsefenin ilişkisini tartışmaya açacağız.

Hegel’e göre, felsefenin temel amacı bir sistem, bilimsel, spekülative bir sistem dahilinde hakikati ortaya koymaktır. Hakikat ise, bütünüyle Hegel’e özgü bir tarzda ele alındığında, oluşan, gerçekleşen bir süreçtir. Bu anlamda hakikat belirli bir yaşamı olan, kendi kendini kuran bir “özne” olarak düşünülmelidir. Burada onun sıkça alıntılanan ifadesini biz de alıntılatalım: “ancak sistemin kendisinin serimlenmesiyle haklı çıkarılabilecek görüşüme göre, her şey hakiki olanı yalnızca bir *töz* olarak değil, *özne* olarak da kavramaya ve ifade etmeye dayanır” (Hegel, 1977, s. 17) Hakiki olma böylece Hegel’de öznenin özne olarak kendisini gerçekleştirmesi düşüncesine bağlanmıştır.

Fenomenoloji'nin Önsöz'ünden de bildiğimiz gibi, tözün aslında özne oluşu, “mutlağın tin olarak temsiliyle” ifade edilir (Hegel, 1977, s. 25). Kendini gerçekleştiren öznenin, eş anlama gelmek üzere mutlak, tin ya da ide olduğunu göstermek için Hegel'in felsefesinde hakikate yüklenen anlama özellikle *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi*'nin 1. Cildinden ve *Mantık Bilimi*'nden hareketle biraz daha yakından bakmak gerekir.

Hegel'e göre, felsefenin biricik işi, ideyi ya da mutlağı kavramaktır. Çünkü ide hakikatin kendisidir. İde, “kendinde ve kendisi için hakiki olandır, kavram ile nesnellığın mutlak birliğidir” (Hegel 1999a, §. 213). Hegel'e göre, ide çeşitli tarzlarda ifade edilebilir. Örneğin akıl olarak, özne ile nesnenin, ideal ile reelin, sonlu ile sonsuzun birliği olarak dile getirilebilir. Ayrıca “ide *upuygun kavram*, nesnel *hakikat* ya da *hakikat olarak hakikattir*” (Hegel, 1999b, s. 755). Bir şeyin yalnızca ide olduğu ölçüde hakikati vardır. Hakikat nesnel olanın kavrama uygunluğu olduğundan, ide de kavram ile nesnellığın birliği olduğundan, ide hakikatin kendisidir. Bu anlamda, “yalnızca töz olarak değil, aynı zamanda özne olarak da düşünülmesi gereken”in ide olduğu, bu idenin mutlağın kendisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada konumuz gereği, idenin upuygun kavram olmasına özellikle vurgu yapmak gerekmektedir. İdenin özne olarak gerçekleşmesi, kavramın hareketini, diyalektik gelişimini gösterir. Kavram Hegel'in felsefesinde “özgürlük ilkesi, kendini gerçekleştiren tözün gücüdür” (Hegel, 1999a, s.160). Bu anlamda idenin gerçekleşmesi, kavramın gerçekleşmesi, yani özgürlüğün gerçekleşmesidir. Bilindiği gibi Hegel'in felsefesinde doğa ile tin, idenin (kavramın) kendini ortaya koyuşunun iki ana ögesi, onun kendini gerçekleştirmesi demek olan yaşamının iki ana anıdır (Moment). Doğa ile tin idenin yaşamının iki ana anı olduğundan, ide de akıl demek olduğundan, tüm gerçekliğin yapısı ussaldır. Gerçeklik (Realitaet) dediğimiz şey, idenin kendisini gerçekleştirmesi, kavramın gerçekleşmesi (Realisierung), bu aynı zamanda aklın özgürlük yönünde gerçekleşmesi de demek olacaktır.

Aklın özgürlük çizgisinde gerçekleşmesinin mekânı tarihtir. Tarih, idenin tin olarak kendine geri döndüğü, kendi kavramını gerçekleştirdiği alandır. Bu anlamda, Hegel tarihte aklın sürekli bir ilerleyişini görür. Ona göre “felsefenin tarihe getirdiği biricik kavram” akıl kavramıdır, akıl dünyaya egemendir ve dünya tarihinde her ne olmuşa akla uygun olmuştur (Hegel, 2001, s. 22). Dünya tarihinde her şeyin akla uygun olarak gerçekleşmiş olması, tarihte aklın zorunlu bir ilerleyiş içinde olduğunun göstergesidir. Akıl bu gelişimde, “bilincin, gerçekliğin bütünü olmayı ifade eden kesinliğini” gösterir (Hegel, 1977, s. 233). Akıl bu kesinliği hakikat düzeyine yükselttiğinde ve “kendisinin bilincine dünya olarak, dünyanın bilincine de kendisi olarak vardığında” ise tinle aynı anlama gelir (Hegel, 1977, s. 438). Öyleyse aklın tarihte ilerleyişin ereği, tinin kendi kendisinin bilincine varmasıdır ya da daha doğru bir dilegetirimle kendisinin bilincine varmış tin (self-conscious Spirit) olarak tinin kendini gerçekleştirmesidir. Bu anlamda tarihsel süreçte kendisinin dışına çıkan, dışsallaşan / yabancılaşan (externalization / alienation) ve kendisine geri dönen hep bir ve aynı tindir. Kavramın gerçekleşmesinin ereği, idenin mutlak olarak, kendilik bilincine (self-consciousness) sahip tin olarak “görünmesi”dir.

Bu süreç, *Fenomenoloji*'de, bilincin deneyimi (the experience of consciousness) olarak betimlenir. Tinin fenomenolojisi, tinin tarihsel süreçte aldığı yolun insan bilincinin gelişimi olarak serimlenişidir. Bu gelişimdeki çeşitli aşamalar, basamaklar ya da momentler aynı zamanda bilincin deneyimini ifade eder; bu deneyimler ise kavramın gerçekleşmesini gösterirler. Kavramın gerçekleşmesi, bilincin gelişimi içinde (diyalektik süreçte) belirli bir aşamanın yitimini gösterir. Örneğin doğal bilinç sözkonusu olduğunda, “gerçekte kavramın gerçekleşmesi olan şey, onun kendisine kendi kendisinin yitimi olarak görünür; çünkü o kendi hakikatini bu yolda yitirir” (Hegel, 1977, §. 78). Bu nedenle bilincin gelişim yolu ya da kavramın zaman içinde gerçekleşme yolu, bir şüphe ve umutsuzluk yolu olarak görülebilir. Bu şüphe ve umutsuzluk yolunda bilinç kendi kendini deneyimler; kendisi kendisinin nesnesidir; bu anlamda hem özne hem de nesnedir. Özne olarak hakikat, ide, kavram, tin ya da mutlak, bilincin tüm deneyimlerine içkindir; yani orada bulunur. Bu kavramın *orada* (gerçeklikle, zamanda) bulunuşudur (Hegel, 1977, s. 796).

Kavramın bulunuşunu, kendini gerçekleştirmesini Heidegger, mutlağın bizim deneyimimizde, bilincin deneyiminde, bizde bulunması (presence, *parousia*) olarak ifade etmektedir. Heidegger'e göre, “*parousia*, içinde Mutlağın bizimle olduğu ve aynı zamanda Mutlak olarak kendi başına kaldığı bu bulunuştur” (Heidegger, 1970, s. 139) Bilincin gelişiminin çeşitli basamaklarında ya da, daha doğru bir ifadeyle, çeşitli bilinç biçimlerinde mutlak kendisini “gösterir” (appearance). Mutlak kendisini açar, öz görünür; ya da Hegel'in kendi ifadesiyle bunu söylersek, “öz görünmelidir” (Hegel, 1999a, §. 131).

Özün bu görünüşü, kendi görünüşleri üzerinden bilincin kendine ilişkin deneyimi, tarihsel hareket olarak bir hedefe doğru gider: Bu hedef mutlağın kendi *mutlaklığında* (absoluteness) ortaya çıkışıdır. Bu, Heidegger'in perspektifini kabul edersek, gizlilikten çıkış olarak hakikattir (*a-letheia*, unconcealment). Öyleyse bilincin deneyiminin yolu, kavramın gerçekleşmesi olarak, hakikatin yoludur. Görünen, kendisini gösteren olarak, her adımda gizlilikten çıkan ve bulunuş olarak mevcut olan mutlaktır: “deneyimde hüküm süren mutlağın gücü, ‘bilinci kendi hakiki varoluşuna doğru götürür’. Varoluş burada kendini gösterme tarzındaki bulunuşa işaret eder. Bu aşamada mutlağın saf görünüşü kendi özüyle birleşir” (Heidegger, 1970, s. 138, 139). Öyleyse, Heidegger'e göre, “tinin fenomenolojisi”, “mutlağın iş başında *bulunuşudur*”. Mutlağın iş başında bulunuşu, kavramın bir süreç içinde kendini gerçekleştirmesi; görünüşler, tinsel biçimler üzerinden geçmesidir. Bu anlamda *hakikati içinde* mutlak ancak sonda olduğu şey olur. Bunu Hegel, *Fenomenoloji*'nin önsözünde şu şekilde ifade eder: “Hakiki olan bütündür. Bütün ise kendi gelişimi yoluyla kendini tamamlayan özden başka bir şey değildir. Mutlak hakkında, onun aslında bir *sonuç* olduğu, ancak *sonda* gerçekten olduğu şey olduğu söylenmelidir” (Hegel, 1977, s. 20).

Mutlağın bu gerçekleşmesi, kendiliğinden açık ki, bizden bağımsız değildir. Bilincin her adımında mutlak kendisini gösteriyorsa, ya da gizliliğinden çıkıyorsa, “bizimle olmak”, mutlağın kendisine, onun mutlak oluşuna ait bir özelliktir. Tinin tarihte kendisini gerçekleştirmesi, tinsel varlık olarak insanı şart koşar; tin insanla vardır. Heidegger’e göre, bu “ ‘bizimle olmak’ olmasaydı, mutlak bütünüyle yalnız olurdu, kendini fenomenlerde [kendisini gösterenlerde] gösteremezdi. Açıklığa [gizli olmamaya, eş deyişle hakikate] yükselemezdi. Bu çıkış, yükseliş olmasaydı (physis), yaşam olmazdı (zoe).” (Heidegger, 1970, s. 148).

Burada Heidegger’in yorumuna ilişkin bir itiraz getirmek gerekiyor: Gizli olan (concealed) ile gizli olmayan (unconcealed) arasındaki ilişki, Hegel’de kuşkusuz bir öncelik sonralık ilişkisi değildir. Burada Heidegger’in kendi felsefesi iş başındadır. Varlığın onto-teo-lojik gelenekte, eş deyişle metafizik tarihinde bulunuş (presence) olarak saptanması, metafiziğin aşılması düşüncesi çerçevesinde bizi gizli-olandan, kendini vermemiş olandan açığa çıkışı düşünmeye (thinking) yani “O verir”deki (Es gibt / It gives) “O”nun “vermesi” üzerine düşünmeye “çağırır” (Heidegger, 2002, s. 5vd.). Bu nedenle Heidegger, başlangıçlara dönmeye, varlığı varolanlardan hareketle düşünmemeye, varlık ile insan arasındaki *bağı* düşünmeye çağrı yapmaktadır. Hegel yorumunda, mutlağı gizlilik içinde ve gizlilikten çıkış olarak görmesi, onun mutlağı, bütünüyle *dynamis / energeia bağlantısı* içinde düşünmesinin, daha doğrusu *energeia*’yı bir olanak halinden etkin hale geçiş olarak değerlendirmesinin bir sonucudur. Her ne kadar Hegel de kendi Aristoteles yorumu çerçevesinde *gelişmeyi* (to proceed) bir olanak halinden (Vermögen, *dynamis*, *potentia*, potentiality) etkin, edimsel hale (*energeia*, Wirklichkeit, actuality) geçiş olarak ifade etmiş olsa ve edimsel olanı da kendinde bir amaç, telos taşıyan özgür edim, bir tamamlanma, gerçekleşme (entelekheia, complete reality) edimi olarak görmüş olsa da (Hegel, 1995, s. 138) bunu olanak halinde olanın ne *zamansal* ne de mantıksal önceliği olarak görmek gerekir. Heidegger’in *Hegel’in Deneyin Kavramı* kitabının sonlarında, *Mantığı* “yaratmadan önceki an olarak” görmesi, bizi gizli-olanın *önceliği* düşüncesine götürme tehlikesi taşır ki bu düşünce *Kavramın Gerçekleşmesini* “kendini üretme hareketi” olarak gören Hegel’in “içkinlik düşüncesi”ne aykırıdır. W. Welsch de bu noktaya vurgu yapmış ve mantıksal hareketi bir gelişim (Entwicklung) olarak değil, bir evrim (Evolution) olarak yorumlamıştır. Welsch’e göre, “...mantıksal devim başlangıçta varolan ve geleceğinin programını içinde taşıyan bir tohumun açılımı değildir. Tersine, mantıksal devim özgün olarak kendi gidişatında ortaya çıkan ve sadece bu süreç içinde oluşabilecek herşeyi kendisi yaratır. Mantıksal süreç önceden varolan bir programı yürürlüğe geçirmez, aksine kesinlikle kendi kendini doğurur” (Welsch, 2008, s. 22). Öte yandan Heidegger’in yorumu, bütünüyle Schelling’in Mutlak Özdeşlik (The absolute Identity) ya da Mutlak Ayrışmamışlık (The absolute In-difference) anlayışına bağlı kalmaktadır. Bu anlayışı göre, kuşkusuz, sürecin (mutlağın

yaşam sürecinin) başlangıcından önce böylesi bir ayrımlaşmamışlık “evresi” vardır ve sürecin sonunda yine bu özdeşliğe varılır. Hegel’in felsefesi açısından bakıldığında ise, Heidegger’in kendisinin de başka bir kitabında söylediği gibi, mutlağın hareketi ya da gerçekleşmesi, onun “henüz olmadığı” (not-yet) durumdan “olduğu” duruma geçiş hareketidir. Ama “bu ‘henüz-değil’ de *mutlağın* ‘henüz-değil’idir” (But this “not-yet” is the not-yet of the absolute) (Heidegger, 1994, s. 33). Demek ki mutlak, kavramın kendini üretme hareketidir, kavramın gerçekleşmesidir.

Bütün süreç, gerçekleşme süreci, Hegel’de bizi bir sona doğru götürür. Mutlakla birlikte, mutlağın istenciyle, -bizde, bizim istencimize hükmeden istenciyle- bir *sona* taşınırız. Son, tinin kendisini tin olarak, mutlak bir biçimde bilişidir; yani mutlak bilmedir (Absolute Knowing). *Fenomenoloji*’nin “Mutlak Bilme” bölümünde, Hegel tinin kendi kavramını gerçekleştirmesinden söz eder: “Tinin bu son biçimi –aynı zamanda kendi tam ve hakiki içeriğine kendilik formu veren ve bu yolla kendi kavramını gerçekleştiren, bu gerçekleştirmede de kendi kavramı içinde kalan tin, mutlak bilmedir.” (Hegel, 1977, s. 798).

Bu tinin zamandaki uzun yürüyüşünün ve bu yürüyüşte kendini deneyimlemesinin sonudur. Aynı zamanda da “zaman”ın sonudur. Zamanda gerçekleşen mutlak, gerçekleşmesini tamamladığında “zamanı siler”. Bu onun ebedilik formudur. Tin kendisini uzamda ve zamanda dışsallaştırır (externalize). Zaman bu anlamda tinin zamanda dışsallaşması tarihtir. “Tin kendini zamanda dışsallaştırır; ama bu dışsallaşma tinin kendisinin dışsallaşmasıdır; negatif kendisinin negatiftir” (Hegel, 1977, s. 808). Bu dışsallaşma yoluyla, tin, çeşitli tinsel biçimler üzerinden kendine geri döner; böylece de kendi hareketini tamamlamış olur: o “kendi varoluşunun saf ögesini, kavramı elde eder” (Hegel, 1977, s. 805). Böylece kavramın tam gerçekleşmesi, mutlak ya da kendi hakikati içinde mutlak, tin kendinin bilincine varmadan önce *zamanda* görünmez; daha doğrusu hem görünür hem görünmez. Mutlağı tin olarak alırsak, bu zamandadır; ama tamamlanmamıştır; tamamlanma sürecinde zamandadır: “Zaman *orada olan* kavramın kendisidir... Tin zorunlulukla Zamanın içindedir ve Zamanda görünür; ta ki kendi saf kavramını *bulacağı*, yani zamanı sileceği ana kadar” (Hegel, 1977, s. 801). Öyleyse mutlağın kendi mutlaklığında kendini gösterdiği, mutlak olarak görüldüğü son nokta ya da kavramın gerçekleşmenin tamamlandığı nokta, zamanın zaman olarak iptalini, silinmesini gösterir. Bu kuşkusuz, Hegel’in dilinde hakikatin ebediliği anlamına gelir; tinin kendini buluşu, mantığın zamansızlığına geri dönüşüdür. Ama aynı zamanda, Mutlak Tinin Golgotha’sıdır. Bu tinler galerisinin *sonunda* sonsuzluk (infinity) belirir. Sonda sonsuzluğun gerçekleşmesi, sonsuzluğun, *zamanı tamamlamakla* mümkün olduğu anlamına gelir; bu da, Türkçe’deki güzel bir deyimle, “ebediyete intikal” demektir.¹

¹ Agamben, “varlığın tarihinin sonunu” göstermesi bakımından, Heidegger’in *Ereignis* düşüncesi ile Hegel’in Mutlak düşüncesi arasında bir bağ kurmaktadır. Agamben’e göre, “Hegel ve Heidegger’le, ... felsefe geleneği özsel bir tarzda kendi *sonuna* ulaşmıştır” (Agamben, 1999, s. 133).

Öyleyse Hegel *sonda* yer alır. Son, zamanın sonsuzluk bakımından iptalini gösterir. Hegel'in *sonda* oluşu, kendi felsefesi açısından, idenin, mutlağın, tinin görünümü, biçimlenmesi olarak görülen varlığın ve düşüncenin (ki ikisi de aynı anlama gelir) tarihinin sonuna, sondaki *hedefe*, yani öz-bilince ve özgürlüğe sonsuzluk bakımından ulaşıldığını gösterir; tarihin zorunlu hareketiyle bu aşamaya gelinmiştir³. Belki de bu, artık Hegel'den sonra bir daha bu tarzda felsefe yapılamamasının nedenlerini açıklar. Bu sonsuzluk bakımından ulaşılan hedefe yönelik *inançsızlığın*, -hemen Hegel'den sonra- nihilizm aşamasını göstermesi ise bir rastlantı olmasa gerek. Nietzsche bunu çarpıcı ifadelerle ortaya koymuştur: “Nihilizm ne anlama gelir? *En yüksek değerlerin değerden düşmesi*. Amaç eksikliği; “niçin” sorusuna yanıt eksikliği” (Nietzsche, 1968, s. 9). Hedefin gerçekleşmesi, Batı düşüncesinde bunun “eksikliği”yle son bulmuştur Buna göre, mutlak tinin Golgotha'sında “Tanrının ölümü” gerçekleşmiştir⁴.

Kaynakça

- Agamben, G. (1999). *Potentialities*. D. Heler-Rozen (Ed. and Trans.). California: Stanford University Press.
- Gadamer, H. G. (1976). *Hegel's dialectic*. P. C. Smith (Trans.). New Heaven and London: Yale University Press.
- Hegel, G. W. F. (2001). *The philosophy of history*. J. M.A. Sibree (Trans.). Kietchener: Bathoce Books.
- Hegel, G. W. F. (1999a). *Enzyklopaedie der philosophischen Wissenschaften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G. W.F. (1999b). *Hegel's science of logic*. A.V. Miller (Trans.). New York: Humanity Books.
- Hegel, G. W. F. (1995). *Lectures on the history of philosophy II*. E.S. Haldane and F. H. Simson (Trans.). London: University of Nebraska Press.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of spirit..*A. V. Miller (Trans.). Oxford: Oxford University Press.

---

³ Gadamer Heidegger'in düşüncesinde de aynı tarihsel zorunluluğu görmektedir: Gadamer'e göre, Heidegger, gerçi Hegel'de olduğu gibi, “tarihsel oluşların zorunluluğunu felsefi düşüncelerden yola çıkarak kavrama talebini ortaya koymaz”, ama metafizik düşünceyi, “varlık unutulmuşluğunun tarihinin -teknik çağında en radikal biçimini almış- birliği olarak düşünür”; “Böylesi bir tarihsel kendilik bilinci”, Gadamer'e göre, “Hegel'in Mutlak felsefesinden daha az kuşatıcı değildir” (Gadamer, 1976, s. 109, 110).

⁴ Vattimo bunu Nietzsche ve Heidegger'den hareket ederek “hümanizmin krizi”yle ilişkilendirmektedir: “Tanrı öldüğü için hümanizm krizdedir: yani hümanizmin krizinin özel anlamı tanrının ölümüdür” (Vattimo, 1991, s. 32). Bunun bu şekilde ifade edilmesinin nedeni, hem hümanizmin krizinin hem de tanrının ölümünün “metafizik zihin sonunu” göstermesidir.

- Heidegger, M. (2002). *On time and being*. J. Stambaugh (Trans.). London: The University of Chicago Press.
- Heidegger, M. (1998). *Pathmarks*. W. Neill (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1994). *Hegel's phenomenology of spirit*. P. Emad and K. Maly (Trans.). Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Heidegger, M. (1970). *Hegel's concept of experience*. K. R. Dove (Trans.). New York: Harper & Row.
- Marx, K.-Engels, F. (1989). *Basic writings on politics and philosophy*. L. S. Feuer (Ed.). New York: Anchor Books Doubleday.
- Nietzsche, F. (1968). *The will to power*. W. Kaufmann and R. J. Hollingdale (Trans.). New York: Vintage Books.
- Vattimo, G. (1991). *The end of modernity*. J. R. Snyder (Trans.). Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Welsch, W. (2008). Saltık idealizm mi evrimci düşünce mi? V. Kutelas (Çev.). *Monokl*, Hegel Özel Sayısı, (Yaz/Sonbahar), 22-65.

